

A legkedvesebb idegenek

Smalltalk 2016: hello stranger!

Kisterem Galéria, Budapest
2016. június 21 – június 28.

Smalltalk egykor és most

A budapesti Kisterem Galériában volt látható RICHARD ACZÉL, FERNEZELYI MÁRTON¹ és SZEGEDY-MASZÁK ZOLTÁN² legújabb interaktív mesterséges intelligencia installációja, a *Smalltalk 2016: hello stranger!* A *Smalltalk* első változata 2000-ben készült el.³ A munka a mesterséges intelligencia-kutatások beszélő robotokkal kapcsolatos eredményeit használta fel. Az első érdemleges beszélő robot JOSEPH WEIZBAUM Eliza nevű szerkezete volt, amely pszichiátriai kezelés szimulálására volt képes. A 2000-es *Smalltalkhoz* Eliza egyik utódját, RICHARD WALLACE Alice nevű robotját használták fel. Az eredeti installációban a két érintőképernyőn látható robot beszélgetését követhette nyomon a látogató, egy általa kiválasztott kezdőmondat indításával. Az eredeti installációban a robotok – egyebek mellett – a mesterséges intelligenciáról, vagy a (Krasznahorkai László és Tarr Béla-féle) *Sátántangóról* beszélgettek, mindezzel egy valódi smalltalkot, partikon, megnyitókón, véletlen találkozásokon zajló okoskodó, ám semmitmondó fecsegést imitálva.

A 2016-os, új változat⁴ azonban pontosan saját elnevezésének és a mögötte feszülő társadalmi elvárásrendszernek megy neki: a *hello stranger!* robotjai immáron nem partifalatok fölötti kultúrznobok, hanem egyszeri emberek, választópolgárok, politikusok, jobbosok, balosok és radikálisok, akik a jelenlegi idők egyik legfontosabb jelenségéről, a menekültekről, a menekülésről, az idegenség különféle konstellációról beszélnek. A *Smalltalk* első változata nemcsak a mesterséges intelligencia-kutatásoknak, hanem a mindennapok felszínes kapcsolatának is egyfajta paródiája volt. Az új verzió⁵ továbbra is nagyon szórakoztató, a kérdéseket és válaszokat figyelve azonban már összeszorul a szív. Ami akár néhány évvel ezelőtt túlzó, parodisztikus idegenellenes szólom volt, mára populista politikai rendszerek rögválóságává vált: látszólag békés életet élő állampolgárok kezdtek el vad, náci jelszavakat sorolni a nem létező, homogén nemzeti/kulturális/egyéni identitás védelmében. Az identitás olyan társadalmi – fikciós – termék, amely az önmagunk és mások meghatározására irányuló, a társadalmi téren belüli kizárásokról és bennefoglalásokról szóló tárgyalások eredménye, és mint ilyen, soha nem egyoldalú. A menekülésre kényszerítettek, és az őket megítélő társadalmi imaginárius viszonya ugyanakkor felfüggeszti az identitás tárgyalás-szerűségét, és esszencializálja, sztereotípiákra szűkíti azt. Ezeket az előítéleteket, illetve a közbeszéd teljes zűrzavarát mutatja meg élesen és pontosan a 2016-os *Smalltalk*.

A legkedvesebb idegenek

A képernyőn mindkét robot alatt egy ötfokozatú skála látható, mínusz és plusz kettőig, középen egy semleges beállítással. A robotok – Béla és Mancsi – aszerint kezdenek el idegenségről, menekülésről, befogadásról, társadalmi és rendszer-szintű feladatokról fecsegni, vagyis random mondatokat produkálni, hogy a skála melyik fokozatát állítjuk be kiinduló pontként. A beszélgetés hangulata tehát nem a robotok, hanem a néző hangulatától függ. Az öt fokozat, ha úgy tetszik, öt társadalmi közhelyecsomag, a gyűlölködéstől az abszolút elfogadásig. Minél alacso-

nyabbra állítjuk a számot, a robotok annál dühösebbek és elutasítóbbak lesznek, vagyis annál erősebb, értelmetlen, sokszor rasszista mondatokat fogalmaznak meg a menekültekkel kapcsolatban. Mínusz kettes szinten a robotok arról beszélnek, hogy a menekültek olyanok, mint a patkányok, míg plusz kettes szinten toleráns, kifejezetten filozofikus – olykor pedig a rasszizmushoz hasonlóan érthetetlen és értelmezhetetlen – mondatokat alkotnak. Mi a rendszer, ha nem egy olyan ismerős egész, amely idegen részekből áll össze? – kérdezi toleráns beállításban Mancsi a képernyőn, és ez egyike Richard Aczél azon mondatainak, amelyek egyúttal iránymetaforaként is működnek. Bár a robotok úgy vannak programozva, hogy értsék a másik kulcsszavait, egymásra szándékosan pont olyan esetlegesen reagálnak, mint amilyen esetleges a valódi társadalmi közbeszéd. A robotok furcsa mondatainak megértéséhez nem a szemantika, hanem a befogadó társadalmi pozíciója a kulcs. Lehet, hogy egy mondat látszólag értelmetlen, mégis valamiféle adaptálható egészet jelent, míg más mondatoknak hiába van leírható jelentésük, borzongatóan értelmetlennek hatnak. Kultúránk elméletileg a befogadásra és a vendégek tiszteletére épül, sőt, arra, hogy olykor az idegenek kedvesebbek az ismerősnél is. Mindeközben a társadalom éppen az ellenkezőjét mutatja.

Kószalók és menekültek

A két installáció, vagy legalábbis a két tematika (ld.: *Sátántangó* és menekülés) közti radikális különbséget szépen párhuzamba lehet állítani a modernség utáni mobilitás két változatával, amely NIEDERMÜLLER PÉTER *Etnicitás és politika és későmodern nagyvárosokban* című tanulmányában⁶ jelenik meg. A modern nomádok jóval egyszerűbben körülírhatók: általában magasabb társadalmi státuszú,

6 Niedermüller Péter: *Etnicitás és politika és későmodern nagyvárosokban*. Replika 1999/38. sz., 105-120., <http://www.c3.hu/scripta/scriptao/replika/honlap/>

RICHARD ACZÉL, MÁRTON FERNEZELYI, ZOLTÁN SZEGEDY-MASZÁK
smalltalk 2016: hello stranger!

1 <http://www.ma.rci.hu/>

2 <http://www.szmz.hu/>

3 <http://www.szmz.hu/smalltalk/>

4 <http://smalltalk.c3.hu/2016/>

5 http://www.szmz.hu/smalltalk2016/hello_stranger_hun.html

RICHARD ACZÉL, MÁRTON FERNEZELYI, ZOLTÁN SZEGEDY-MASZÁK
smalltalk 2016: hello stranger!

versenyképes tudással, kulturális és anyagi tőkével rendelkeznek, olyan figurák, akik a világ földrajzi értelemben különböző, ám strukturálisan hasonló pontjain feltalálják magukat. Ezzel szemben a migránsok, vagyis menekültek, valamilyen – politikai, anyagi, társadalmi, jogi – kényszer hatására hagyják el hazájukat. Vagyis, egyszerűbben fogalmazva: az egyik esetben a mobilitás önkéntes, reflexív, választható és az identitás építésének szerves része, a másik esetben a mobilitás nem társadalmi tényező, hanem olyan helyváltoztatás, amelynek tétje élet és halál. Mivel a kultúrát – ahogyan a nemzetet – nem lehet homogénként elgondolni, az identitás stratégiái is különfélék lesznek, s ezek mind egy folyamat részei. A folyamat termékeként létrejövő, változásban lévő kulturális identitás olyan szimbolikus termék, amely folyton alakul, amelyet folyamatosan létre kell hozni, és le kell bontani, amelybe, a hagyományhoz hasonlóan benne lehet állni, de folyton újra be kell lépni. A kulturális identitásnak ezen elgondolása egyértelműen szemben áll a nemzetállamok és a nacionalista ideológia fikciójával, mely szerint az individuum folyton ugyanannak a társadalmi és kulturális csoportnak, ugyanazon nemzetnek vagy nemzetiségnek a tagja. A posztkolonializmus leghíresebb filozófusa, GAYATRI CHAKRAVORTY SPIVAK *Szóra bírható-e az alárendelt?* című programadó tanulmányában⁷ úgy határozza meg az alárendelt fogalmát, mint olyan szubjektumot, ami kimarad a társadalmi mobilitás rendszeréből. A koloniális világban származás, bőrszín, világnézet, társadalmi nem vagy szexuális orientáció alapján vertikális rendszerek működnek, amelyek egyes kategóriákat jobban preferálnak másoknál. Ezek a kategóriák azonban legtöbbször olyan lezárt én-fogalmat működtetnek, amely ironikus módon éppen a felsőbbrendűt zárja ki a mobilitásból. A kulturális jelentések előállításának privilégiuma mára nem csupán a felülreprezentált csoportok sajátja, a jelentések felfejtése azon-

ban gyakran történik a bevett strukturák mentén. Pontosan ez történik azokban a „nyugati” országokban, amelyek nem tudnak mit kezdeni a nemzetállami határok és autoritás évtizedek óta sejtethető felbomlásával. Az idegenség konstrukciójának esetlegességét mutatja, hogy míg Kelet-Európában néhány ezer közel-keleti menekültre csikorgatja a fogát a többségi társadalom, addig például Nagy-Britanniában egy teljes népszavazás kimenetelét döntötte el a kelet-európai munkavállalókkal szemben táplált gyűlölet.

Haters gonna hate

Az is világos, hogy az idegenellenesség világszerte olyan tömegjelenséggé vált, amelyet könnyedén használnak buta politikai szövegek terjesztésére. A világpolitika aktuális trendjei arrafelé mutatnak, hogy a kulturális másság elleni kampány széles tömegek körében arathat sikert – annak ellenére, hogy olyan problémákra kínálják megoldásként, amelyeknek semmi köze sincsen sem a kultúrához, sem a mássághoz. Az Egyesült Államok republikánus elnökjelöltje egy ügyeskedő, zéró politikai tapasztalattal rendelkező üzletember, aki a gyűlöletet, a rasszizmust, a sovinizmust és a kirekesztést propagálja, az európai kontinent pedig éppen a hetekben rázta meg a Brexit, amelynek középhosszú távú következményeiről nemhogy az átlagos szavazónak, de még a politikai elitnek sincs fogalma. Szomorú, hogy a *Smalltalknak* 2016-ban mindez húsba vágó aktualitást ad.

7 Gayatri Chakravorty Spivak: *Szóra bírható-e az alárendelt?* Ford. Mánfai Alice és Tarnay László. *Helikon: Irodalomtudományi szemle* 1996/4. 450-483.. A szerzőhöz ld. még: http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre71/spivak_fenyvesi.htm